

دانش اگر در ثریا هم باشد مردمانی از سرزمین پارس بر آن دست خواهند یافت.

پیامبر اعظم (ص)

شرح جامع و نمونه سوالات

هنرهای دستی و سیر تحول آن در ایران و جهان

«هنر»

(صنایع دستی – هنر اسلامی)

مولف: ابوالفضل صادق‌پور فیروزآباد

انتشارات ارشد

پیشگفتار ناشر

خداوند بزرگ را شاکریم که فرصتی عنایت فرمود تا بتوانیم قدمی در جهت گسترش علم و فرهنگ کشور عزیزمان برداریم و مسیری هموار را در اختیار مخاطبان و داوطلبان علاقمند به ادامه تحصیل قرار دهیم. از آنجائی که درحوزه کتاب های درسی و کمک درسی کارشناسی ارشد کتاب های زیادی به رشته تحریر در آمده است با این حال وجود یک مجموعه جامع، دقیق، کامل و دارای رفرنس (منابع) هستند احساس می‌شود.

همیشه دغدغه داشتیم که ای کاش می‌شد تمامی منابع پراکنده و گاهاً دست نایافتنی کنکور در یک مجموعه به گونه‌ای جذاب و شیوا آماده می‌شد و همچنین سوالات دوره‌های قبل کنکور نیز به گونه‌ای تشریحی پاسخ داده می شدند، که خدشه‌ای بر آن وارد نشود و خیال داوطلبان عزیز آنقدر آسوده باشد که اطلاعات مندرج در پاسخنامه‌ها را برای بهره‌گیری در آزمون خود بکار گیرند. این کار با یاری خداوند بزرگ و همکاری نخبه ترین دانشجویان و اساتید کشور در انتشارات ارشد هماهنگ گردید و در تمامی مقاطع تحصیلی از کاردانی به کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در حوزهٔ آزمون های سراسری - آزاد و پیام نور بسته‌های آموزشی که شامل کتاب‌های بانک سوالات و کتاب‌های شرح جامع درس آماده گردید. در تهیه مجموعه‌های فوق‌الذکر از فارغ‌التحصیلان کارشناسی ارشد که حائز رتبه‌های تک رقمی کنکور می‌باشند، استفاده کرده‌ایم، تا شما عزیزان بتوانید در راستای افزایش توان علمی خود در جهت نیل به مقصود خویش نایل آیید. بدون تردید می‌توان گفت که برای اولین بار در نظام آموزشی کشور مجموعه‌ای به این سبک عرضه می‌شود که در کیفیت و کمیت بی‌نظیر بوده و تمامی نیازهای داوطلبان عزیز را پوشش داده است. امید است که استفاده از این مجموعه عزیزان را در جهت موفقیت در آزمون یاری رسانده باشد. در پایان لازم به ذکر است که بی نقصی محض از آن خداوند متعال می‌باشد، بنابراین از تمامی خوانندگان و داوطلبان عزیز خواهشمندیم نظرات سازنده خود را در مورد این کتاب به سایت انتشارات ارشد اعلام نمایند تا ما را در جهت هر چه بهتر آماده کردن این محصولات یاری رسانند.

با تشکر

ناشر

www.arshadbook. ir

تقدیم به:

به همراهان همیشگی‌ام

پدر و مادر مهربانم

پیشگفتار مؤلف

اثر حاضر تحت عنوان« هنرهای دستی و سیر تحول آن در ایران و جهان» که در مقطع کارشناسی ارشد تهیه شده و تا جایی که اطلاع داریم علی‌رغم چاپ عناوین گوناگون در زمینه‌ی صنایع دستی و به عللی که خارج از بحث‌ماست به طور رسمی مطالبی پیرامون این عنوان به صورت جامع و مدون به بازار عرضه نشده و اگر هم شده کاملاً متفاوت بوده است.

هدف از تألیف این کتاب صرفاً راهنمایی بیشتر و افزایش بنیه علمی و آموزشی داوطلبانی است که در گوشه و کنار در جستجوی منبعی قابل استناد از اینگونه اطلاعات می‌باشند.

در کتاب فوق سعی شده است مطالب به صورت خلاصه شده و در بخش‌هایی جهت جلوگیری از حجم بیشتر کتاب برخی مباحثی کلی به صورت جداول و نکات کلیدی تنظیم و ارائه گردد.

همچنین در بخش تست‌های تکمیلی سعی شده است از تصاویری که شامل موضوعات مختلف در زمینه‌ی صنایع دستی و تاریخچه‌ی مرتبط با آن می‌باشد، گردآوری و ارائه گردد.

آرزو و سعی ما در موفقیت هر چه بیشتر شماست.

با سپاس

ابوالفضل صادق پور فیروزآباد

فهرست مطالب

عنوان **صفحه**

پیشگفتار ناشر ۳

پیشگفتار مولف ۴

فصل اول: کلیاتی راجع به صنایع دستی

مقدمه ۹

صنایع دستی فرهنگ ماندگار ۹

چگونگی پیدایش صنایع دستی ۱۰

تعریف صنایع دستی و بررسی جایگاه آن در جهان ۱۰

انواع صنایع ۱۲

الف) صنایع سنگین ۱۲

ب) صنایع سبک ۱۲

ویژگیهای صنایع دستی ایران ۱۲

ویژگیهای صنایع دستی از نظر اقتصادی ۱۳

طبقه بندی صنایع دستی ایران ۱۳

آشنایی با صنایع دستی برخی از کشورهای جهان ۱۶

۱- بررسی وضعیت صنایع دستی در هندوستان ۱۶

ویژگی‌های صنایع دستی هند ۱۷

۲- بررسی وضعیت صنایع دستی در پاکستان ۱۸

۳- صنایع دستی چین ۱۹

۴- بررسی صنایع دستی ژاپن ۲۰

انواع صنایع دستی ژاپن ۲۰

۵- بررسی وضعیت صنایع دستی ترکیه ۲۰

نکات مهم ۲۱

فصل دوم: نگارگری

تفاوت نگارگری ایران با مینیاتور غربی ۲۷

رنگهای مورد استفاده در نگارگری ۲۷

عنوان **صفحه**

رنگهای روحی و رنگهای جسمی ۲۷
نقاشی ۲۸
مکتب بغداد ۲۹
مکتب سلجوقی ۲۹
مکتب مغولی (تبریز) ۲۹
ویژگیهای نگارگری مکتب مغول ۳۰
مکتب مغولی(شیراز) ۳۰
مکتب تیموری هرات ۳۰
مکتب صفوی تبریز ۳۱
مکتب صفوی قزوین ۳۱
مکتب صفوی اصفهان ۳۱
مکتب زند و قاجار ۳۱
نقاشی پشت شیشه ۳۲
(نقاشی زیرلاکی)پاپیه ماشه ۳۲
نکات طلایی مربوط به مبحث نقاشی ۳۷

فصل سوم: هنرهای کتابت

تذهیب ۵۵
مکتب‌های تذهیب ۵۵
تذهیب ایرانی ۵۶
شیوه کار تذهیب ۵۷
مواد و مصالح مورد نیاز در تذهیب ۵۸
تشعیر ۵۹
انواع تشعیر ۶۰
صحافی ۶۰
تاریخچه جلدسازی (صحافی) ۶۱
انواع جلدها از نظر روکش ۶۷
روش ساخت جلد معرق ۷۰
پاپیه ماشه و نحوه ساخت آن ۷۰
کاغذ و تاریخچه ساخت آن در جهان ۷۱
پاپیروس یا قرطاس ۷۱
انواع کاغذ ۷۳
کاغذ سمرقندی ۷۳
کاغذ بخارایی ۷۳

عنوان **صفحه**

کاغذ کشمیری ۷۴
کاغذ بغدادی ۷۵
کاغذ آملی ۷۵
کاغذ ساروی ۷۶
کاغذ خُونَج ۷۶
کاغذ شامی ۷۶
کاغذ دمشقی ۷۷
نکات طلایی مربوط به مبحث تذهیب ۸۴
نکات طلایی مربوط به مبحث کاغذ ۸۵
نکات طلایی مربوط به مبحث خوشنویسی ۸۵
نکات طلایی مربوط به تجلید ۹۰

فصل چهارم: مصنوعات چوبی

تاریخچه استفاده از چوب ۱۰۱
منبت کاری (جنسیت کاری) ۱۰۲
روش انتقال طرح برروی چوب ۱۰۳
مراحل تولید منبت ۱۰۴
معرق چوب ۱۰۴
روش تولید معرق چوب ۱۰۴
معرق منبت ۱۰۵
خاتم سازی ۱۰۵
تاریخچه خاتم سازی ۱۰۶
مواد اولیه در ساخت خاتم ۱۰۶
گره چینی چوب ۱۰۷
خراطی روی چوب ۱۰۸
کنده کاری چوب ۱۰۸
نازک کاری(ریزه کاری) چوب ۱۰۸
نکات طلایی مربوط به مبحث چوب ۱۰۹

فصل پنجم: مصنوعات فلزی

سیر تحول ساخت «مصنوعات فلزی» ۱۱۷
هنر دواتگری ۱۱۷

عنوان **صفحه**

شیوه های ساخت ظروف در هنر دواتگری ۱۱۷
قلمزنی ۱۱۸
پیشینه هنر قلمزنی در ایران ۱۱۸
دوره پیش از تاریخ ۱۱۸
هنر قلمزنی در دوره مادها ۱۱۸
هنر قلمزنی در دورهٔ هخامنشی ۱۱۸
هنر قلمزنی در دوره سلوکی ۱۱۹
هنر قلمزنی در دوره اشکانی ۱۱۹
هنر قلمزنی در دوره ساسانی ۱۱۹
هنر قلمزنی در دوره اسلامی ۱۱۹
هنر قلمزنی در دورهٔ سلجوقی ۱۱۹
شیوهای رایج در قلمزنی ۱۲۰
ملیله سازی ۱۲۰
زرگری ۱۲۱
کوفته گری ۱۲۱
طلا کوبی ۱۲۲
مینا کاری ۱۲۲
طلا کوبی روی فولاد ۱۲۳
فیروزه کوبی ۱۲۳
قفل سازی ۱۲۳
نکات طلایی مربوط به مبحث فلزکاری ۱۲۶

فصل ششم: چاپ

تعریف چاپ IMPRESSION ۱۳۵
تاریخچه پیدایش صنعت چاپ ۱۳۵
انواع روشهای چاپ ۱۳۸
چاپ هلیوگراور ۱۳۸
چاپ سیلک اسکرین ۱۳۸
چاپ تامپو ۱۳۹
چاپ افست روی فلز ۱۳۹
چاپ مخمل ۱۳۹
چاپ پارچه ۱۳۹
چاپ لترپرس ۱۳۹
چاپ داغی ۱۳۹

عنوان **صفحه**

چاپ ایچینگ ۱۴۰
رنگرزی و چاپ سنتی ۱۴۰
تاریخچه ۱۴۰
تعریف رنگرزی سنتی ۱۴۰
بطورکلی رنگرزی با سه دسته رنگ انجام می شود ۱۴۱
رنگهای گیاهی ۱۴۱
رنگهای حیوانی ۱۴۲
رنگهای شیمیایی ۱۴۲
رنگهای دندانه ای ۱۴۲
رنگهای مستقیم ۱۴۲
رنگرزی گیاهی ۱۴۳
دندانه کردن ۱۴۳
ابزار و مواد مورد نیاز در رنگرزی ۱۴۳
مراحل اساسی رنگرزی سنتی ۱۴۳
چاپ سنتی ۱۴۴
طبقه بندی چاپ سنتی روی پارچه ۱۴۴
گازری کردن پارچه ۱۴۴
چاپ قلمکار ۱۴۵
نوع رنگ و مقدار مواد رنگرزی مصرفی ۱۴۶

فصل هفتم: دستباف‌های سنتی

طبقه بندی بافته های دستی ۱۵۵
بافته های دستگاهی و بافته های داری ۱۵۵
انواع دستگاههای بافندگی پارچه ۱۵۵
بافته های داری ۱۵۶
قالی ۱۵۶
تاریخچه هنر قالیبافی ۱۵۶
مصالح و وسایل مورد نیاز در قالی بافی ۱۵۷
انواع دار ۱۵۷
دار افقی ۱۵۷
دار عمودی ۱۵۸
تعریف گوه، چوب کوجی و چوب هاف ۱۵۸
تعریف سیخ پودکشی، دفه، دفتین و شانه ۱۵۸
برخی از مهمترین طرح های فرش ۱۵۹

عنوان **صفحه**

طرحهای آثار باستانی و ابنیه اسلامی ۱۵۹
طرحهای شاه عباسی ۱۵۹
طرحهای اسلیمی ۱۵۹
افشان ۱۵۹
اقتباسی ۱۶۰
بندی ۱۶۰
بته ای ۱۶۰
درختی ۱۶۰
ترکمن یا بخارا ۱۶۱
شکارگاه ۱۶۱
قابی ۱۶۱
انواع فرش از نظر اندازه ۱۶۲
۱- قالی ۱۶۲
۲- کلگی ۱۶۲
۳- کناره ۱۶۲
۴- قالیچه ۱۶۲
۵- پرده ای ۱۶۲
۶- ذرع و نیم ۱۶۲
۷- ذرع و چارک ۱۶۲
۸- پشتی ۱۶۲
۹- پادری ۱۶۲
مراکز مهم تولید قالی در ایران ۱۶۳
گبه و ویژگیهای بافت آن ۱۶۳
جاجیم ۱۶۳
گلیم ۱۶۳
تاریخچه ی هنر گلیم بافی ۱۶۴
انواع شیوه های ساخت گلیم های ایرانی ۱۶۵
شیوه پودگذاری ۱۶۵
شیوه پود پیچی ۱۶۵
پارچه ۱۶۶
تاریخچه نساجی ۱۶۷
رودوزیهای سنتی ۱۶۸
چهار گروه اصلی روزدوزیهای سنتی ۱۶۹
۱- چشمه دوزی ۱۶۹

عنوان **صفحه**

۲- سکه دوزی ۱۶۹
۳- شبکه دوزی ۱۶۹
۴- قلاب دوزی ۱۶۹
۵- برودری دوزی (دندان موشی) ۱۶۹
دو نمونه از رودوزی با زمینه پر ۱۶۹
۱- بخارا دوزی ۱۶۹
۲- سوزن دوزی بلوچ ۱۶۹
دو نمونه از رودوزی با افزودنیهای تزئینی ۱۷۰
۱- ملیله دوزی ۱۷۰
۲- نقره دوزی ۱۷۰
رودوزیهای تلفیقی ۱۷۰
پوستین دوزی ۱۷۰
سراجی سنتی ۱۷۰
نَمَد ۱۷۰
مرواربافی ۱۷۱
کپوبافی ۱۷۱
گلیچ ۱۷۱
قلاب‌دوزی ۱۷۱
شعر بافی ۱۷۲
سرمه دوزی ۱۷۲
سوزندوزی ۱۷۲
ده‌یک‌دوزی ۱۷۲
چوقا یا چوخا ۱۷۲
ترمه ۱۷۳
کلاژ ۱۷۳
نکات کلیدی مربوط به مبحث منسوجات ۱۷۶
نکات کلیدی مربوط به مبحث قالی بافی ۱۸۰

فصل هشتم: سایر مصنوعات دستی

سفالگری ۱۹۵
مراحل تاریخی هنر سفالگری ۱۹۵
موارد و مصالح مورد استفاده در سفالگری از نظر کمیت فیزیکی ۱۹۷
روشهای تولید سفال ۱۹۷
انواع تزئین بدنه های سرامیکی ۱۹۸

عنوان **صفحه**

شیشه گری ۲۰۰
سیر تاریخی هنر شیشه گری در ایران ۲۰۰
ترکیبات شیشه ۲۰۱
روشهای ساخت شیشه ۲۰۱
روش فوتی ۲۰۱
روش پرسی ۲۰۲
روش تولید شیشه رنگی ۲۰۲
روش آب گز کردن ۲۰۲
نکات کلیدی مربوط به مبحث سفالگری ۲۰۶
نکات طلایی مربوط به مبحث شیشه‌گری ۲۰۸

فصل نهم: تزئینات معماری

آجر کاری ۲۱۷
گچبری ۲۱۷
کاشیکاری و انواع آن ۲۱۸
۱- کاشی بنائی ۲۱۸
۲- کاشی زرین فام ۲۱۸
۳-کاشی معرق ۲۱۹
۴- کاشی هفت رنگ یا خشتی ۲۱۹
۵- کاشی یکرنگ ۲۲۰
آینه کاری ۲۲۰
نکات طلایی مربوط به مبحث معماری و تزئینات آن ۲۲۶

تستهای تکمیلی بخش اول ۲۳۵
پاسخنامه تشریحی تستهای تکمیلی بخش اول ۲۴۳
تستهای تکمیلی بخش دوم ۲۴۸
پاسخنامه تشریحی تستهای تکمیلی بخش دوم ۲۶۴
هنرهای دستی وسیر تحول آن در ایران و جهان سراسری سال ۱۳۸۶ ..... ۲۷۳
پاسخنامه تشریحی هنرهای دستی و سیر تحول آن در ایران و جهان سراسری ۱۳۸۶ ..... ۲۷۶
هنرهای دستی وسیر تحول آن در ایران و جهان سراسری سال ۱۳۸۷ ..... ۲۸۰
پاسخنامه هنرهای دستی وسیر تحول آن در ایران و جهان سراسری سال ۱۳۸۷ ..... ۲۸۳
هنرهای دستی وسیر تحول آن در ایران و جهان سراسری سال ۱۳۸۸ ..... ۲۸۷
پاسخنامه تشریحی هنرهای دستی و سیر تحول آن در ایران و جهان سراسری ۱۳۸۸ ..... ۲۹۰

عنوان **صفحه**

هنرهای دستی وسیر تحول آن در ایران و جهان سراسری سال ۱۳۸۹ ..... ۲۹۴
پاسخنامه تشریحی هنرهای دستی و سیر تحول آن در ایران و جهان سراسری ۱۳۸۹ ..... ۲۹۸
هنرهای دستی وسیر تحول آن در ایران و جهان سراسری سال ۱۳۹۰ ..... ۳۰۲
پاسخنامه تشریحی هنرهای دستی و سیر تحول آن در ایران و جهان سراسری ۱۳۹۰ ..... ۳۰۶
سوالات هنرهای دستی و سیر تحول آن در ایران و جهان سراسری سال ۱۳۹۱ ..... ۳۱۱
پاسخنامه هنرهای دستی و سیر تحول آن در ایران و جهان سراسری سال ۱۳۹۱ ..... ۳۱۴
سوالات هنرهای دستی و سیر تحول آن در ایران و جهان سراسری سال ۱۳۹۲ ..... ۳۱۵
پاسخنامه هنرهای دستی و سیر تحول آن در ایران و جهان سراسری سال ۱۳۹۲ ..... ۳۱۷
منابع و ماخذ ۳۱۸

فصل اول

کلیاتی راجع به صنایع دستی

عناوین اصلی

- صنایع دستی فرهنگ ماندگار
- چگونگی پیدایش صنایع دستی
- تعریف صنایع دستی
- ویژگی‌های صنایع دستی ایران
- طبقه‌بندی صنایع دستی ایران
- آشنایی با صنایع دستی برخی از کشورهای جهان

فصل اول

کلیاتی راجع به صنایع دستی

مقدمه

صنایع دستی فرهنگ ماندگار

فرهنگ بشری دستاوردی عظیم و حاصل همکاری و همیاری، تمام ملل و اقوام ساکن زمین است، در این مجموعه هیچ ملتی را هر چند کوچک نمی توان در این فرهنگ سهیم ندانست، ولی به جرأت می توان گفت که بهرهٔ برخی ملـل و اقـوام درایـن دستاورد بشری بیش از سایرین است، و حاصل آن را می توان در میزان آثار ادبی، سازه ها و آثـار تـاریخی، هنرهـا و صـنایع سنتی و بسیاری دیگر از عناصر فرهنگی دانست. کشور ما از معدود کشورهایی است که صنایع و هنرهای سـنتی بیـشمار آن نظر کارشناسان و گردشگران را به خود جلب کرده است، فراوانی محصولات سنتی مانند گلیم، گبه، فرش، انواع کاشی کاری، تذهیب، مینا کاری و دیگر انواع هنرهای سنتی خود گویای این حقیقت است.

صنایع دستی را در یک تعریف ساده و در عین حال گویا می تـوان چنـین توضـیح داد: "... صـنایع دسـتی هـم حالـت کارگاهی و هم خانگی و قابلیت استقرار در شهر و روستا را دارد و بدون نیاز به تکنولوژی پیشرفته بیشتر متکی بـه تخـصص های بومی و سنتی است و قسمت اعظم مواد اولیه مورد مصرف آن از داخل کشور قابل تهیه و تـأمین اسـت، صـنایع دسـتی دارای ویژگی های هنری و مصرفی به طور توأمان بوده و علاوه بر داشتن جنبه های مصرفی قوی، برخـوردار از بیـنش، ذوق، اندیشه و فرهنگ تولید کننده نیز هست و در مجموع می توان آن را یک هنر – صنعت نامید."

هنرهای سنتی و صنایع دستی از دیرباز و پیش از صنعتی شدن زندگی بشر، به بسیاری از نیازهای زندگی انسان پاسـخ می گفتند و زیستن را برای او تسهیل می کردند. در گذشته های نه چندان دور سفالگری و ظروف سـفالی پاسـخگوی نیـاز بسیاری از مردم کشور ما به ظروف خانگی را پاسخ می گفت و یـا تـا اواسـط دوره صـفوی و پـیش از آنکـه دفـاتر بازرگـانی انگلیسی و هلندی در ایران فعالیت خود را آغاز کنند و واردات انواع پارچه را متداول سازند، پوشاک مردم ما از پارچـه هـای محصول کارگاه های کاشان و یزد، تهیه و دوخته می شد، ولی رفته رفته با صنعتی شدن زندگی، پارچه هـایی نظیـر ترمـه و ابریشم و مخمل، به فراموشی سپرده شد. صنایع دستی چنان که گفته شد بخشی از صنایع اولیه است و چون دیگـر صـنایع می تواند دارای اثرات بسیار مثبت اقتصادی و اجتماعی باشد، از جمله:

۱- نقش صنایع دستی در بالا بردن سطح اشتغال،
۲- نقش صنایع دستی در ازدیاد درآمد سرانه،
۳- نقش صنایع دستی در تولید ملی،
۴- نقش صنایع دستی در توسعه گردشگری و مبادلات فرهنگی،
۵- نقش صنایع دستی در توسعه صادرات.

چگونگی پیدایش صنایع دستی

در حدود ۸۰۰۰ سال قبل که به عصر «نوسنگی» معروف است، مردمی در منطقه وسیعی در آسیای جنوب غربی زندگی می کردند که برای نخستین بار در گروههای کوچک جمع آمده، در یک مکان ساکن شدند و اولین دهکده ها را به وجود آوردند. آثار به دست آمده از دوران پارینه سنگی، میان سنگی و نوسنگی، گواه بر فعالیت انسان در ساخت ابزار و وسایل سنگی است. ابزارهایی چون تیغه های دندانه دار و به شکلهای مختلف هندسی در مکانهایی مانند بیستون و غارهای هوتو و کمربند به دست آمده است. انسانی که یاد گرفته بود با کاشتن دانه های خوراکی مقدار بیشتری از آن را به دست آورد، ناگزیر بود آن را در جایی ذخیره کند. او ظرفهایی را می خواست که در برابر گرما و رطوبت هوا مقاومت داشته باشد و غلات، در آن فاسد نشود. از این رو انسان دوران نوسنگی با الهام از همان شکلهای طبیعی و با آمیختن آب و خاک، اولین ظرفهای سفالی را ساخت.

تعریف صنایع دستی و بررسی جایگاه آن در جهان

از مجموعه تعاریف صنایع دستی، به نظر می رسد تعریف زیر دقیق تر و جامع تر باشد؛ چرا که با وضعیت فعلی این صنعت و هنر ارزنده انطباق بیشتری دارد: صنایع دستی به مجموعه ای از هنرها و صنایع اطلاق می شود که به طور عمده با استفاده از مواد اولیهٔ بومی و انجام قسمتی از مراحل اساسی تولید به کمک دست و ابزار دستی محصولاتی ساخته می شود که در هر واحد آن ذوق هنری و خلاقیت فکری صنعتگر سازنده به نحوی تجلی یافته و همین عامل، وجه تمایز اصلی این گونه محصولات از مصنوعات مشابه ماشینی و کارخانه ای می باشد.

صنایع دستی, *هنر کاری* و یا به بیان ساده تر *کاردستی* نوعی کار است که در آن لوازم تزئینی و کاربردی تنها با استفاده از دست یا ابزار ساده ساخته می شود. معمولاً این کلمه به روشهای سنتی ساختن کالاها اطلاق میگردد. استادکاری مخصوص هر یک از این موارد مهم ترین ملاک است. چنین چیزهایی اغلب از لحاظ فرهنگی و یا مذهبی فوق العاده هستند. لوازمی که بصورت **تولید انبوه** و یا با ماشین آلات مختلف ساخته می شوند جزء صنایع دستی نیستند. آنچه مقولهٔ صنایع دستی را از هنر و کاردستی متمایز می سازد , هدف از ساخته آنهاست. صنایع دستی لوازمی هستند که قرار است مورد استفاده قرار گرفته و کهنه، پوسیده و غیره شوند. مورد استفاده آنها بیش از یک تزئین ساده است. صنایع دستی اغلب کارهای فرهنگی و رسومی تری تلقی می شوند زیرا به عنوان بخشی از ملزومات زندگی روزمره مطرح هستند. درحالی که *هنر و کاردستی* بیشتر یک فعالیت **سرگرمی** گونه و یک ارائه بی نقص از یک تکنیک خلاقیت است. از جنبه های عملی انواع مختلف صنایع دستی به دلیل شباهت مورد استفاده هم پوشانی زیادی دارند.

آثار مادی و معنوی بجا مانده از ملتها نمایانگر فرهنگ و تمدن اقوام گذشته هر سرزمین است که گاهاً تا به امروز نیز باقی مانده است، از میان تمام آنچه به عنوان میراث فرهنگی یک ملت تلقی می گردد، «صنایع دستی» جایگاهی ویژه و نقشی اساسی در معرفی فرهنگ و تمدن گذشته هر ملت دارد. در این آثار است که خلق و خو، خصوصیات ذوقی و اعتقادات هر دوره بی پرده عنوان گشته و امکان دستیابی به پنهان ترین زوایای روحی ملل فراهم می گردد.

مصادیق صنایع دستی در طول تاریخ حرکت کرده و بعنوان موجودی لطیف و انعطاف پذیر خود را در مظان سلایق و ذوقهای گوناگون قرار داده و آنچه امروز به دست ما رسیده برآیندی متعادل از همه خواسته های تاریخی ماست.

آثار صنایع دستی دارای دو جنبه اند یکی بُعد عینی که تحت تأثیر امکانات و زمان شکل می گیرد و دیگری بُعد حکمی است که حامل ذهنیت و تخیلات هنرمند سازنده آن می باشد. همین امر باعث تبدیل صنایع دستی به مرجعی معتبر جهت شناسایی فرهنگ ها نیز گردیده است و امروز شناسایی فرهنگ ملل شرق و غرب عالم بدون توجه به صنایع دستی آنها امری محال تلقی می گردد.

اولین آثار تاریخ صنایع دستی شامل اشیائی می شود که بشر برای رفع نیازهایش با در دسترس ترین مواد و مصالح ساخته است، آثار سنگی باقیمانده مانند مُشته های سنگی جزء اولین اشیایی می باشد که انسان نخستین، از آن بعنوان ابزاری برنده استفاده نمود. به تدریج استفاده از چوب، گِل، فلز و...، نیز به فهرست مواد اولیه، افزوده شد.صنایع دستی همواره جزء یکی از اساسی ترین ارکان زندگی مردمان گذشته بوده ولی با ماشینی و صنعتی شدن زندگی نقش آن کمرنگ گردید. در حال حاضر نیز صنایع دستی به مجموعه ای از هنر صنعتها اطلاق می شود که عمدتاً با استفاده از مواد اولیه بومی و انجام قسمتی از مراحل اساسی تولید به کمک دست و ابزار دستی موجب تهیه و ساخت محصولاتی می شود که در هر واحد آن ذوق هنری و خلاقیت فکری صنعتگر سازنده به نحوی تجلی یافته باشد و همین عامل وجه تمایز اصلی اینگونه محصولات از مصنوعات مشابه ماشینی و کارخانه ای می باشد.صنایع دستی که هم می تواند، حالت کارگاهی و هم حالت خانگی داشته باشد، همانند صنایع کوچک قابلیت استقرار در شهر و روستا را دارد، بدون نیاز به فن آوری پیشرفته، بیشتر متکی به تخصصهای بومی و سنتی است و قسمت اعظم مواد اولیه مصرفی آن در داخل کشور قابل تهیه می باشد. افزون بر این، صنایع دستی هر دو ویژگی مصرفی و هنری را داشته، برخوردار از بینش، ذوق، اندیشه و فرهنگ تولید کننده نیز هست و در مجموع آن را یک «هنر- صنعت» نامیده اند. تا آنجا که امروزه ایجاد ارتباط و هماهنگی و مبادلهٔ تجربه‌ها بین هسته‌های ملی و در نهایت، اتخاذ سیاست‌های مشترک، فعالیت ارگان‌های تخصصی بین‌المللی مانند، شورای بین‌المللی موزه‌ها (I.C.O.M)، شورای بین‌المللی حفاظت و مرمت اشیای تاریخی (I.C.R.O.M)، شورای بین‌المللی حفاظت و مرمت بناها و بافت‌های تاریخی (I.C.O.M.O.S) و بالاخره شورای جهانی صنایع دستی (W.C.C)، را توجیه پذیر کرده است. مقولهٔ صنایع دستی که پس از انقلاب صنعتی و تسلط بی چون و چرای ماشین بر کلیه ی شؤون زندگی بشر تقریباً به فراموشی سپرده شده بود، بار دیگر پس از جنگ جهانی دوم در کشورهای تازه استقلال یافتهٔ آن زمان مانند: اندونزی، هند، پاکستان و سریلانکا، به عنوان هسته‌ی اولیهٔ شکل‌گیری اقتصاد ملی و عامل عمدهٔ تأمین خود اتکایی مطرح شده است.

رویکرد به صنایع دستی در دیگر کشورهای جهان سوم از جمله ایران در دهه ی ۷۰-۱۹۶۰ م/ ۵۰-۱۳۴۰ هش در چهارچوب فعالیت مکمل در اقتصاد روستایی مورد توجه قرار گرفته است. در این زمان که کشورهای پیشرفتهٔ صنعتی نیز صنایع دستی عمدتاً با محتوای هنری و فرهنگی، توجه مسوؤلان دولتی را به سوی خود جلب می‌کرده است.

سرانجام روز ۲۰ خرداد ۱۳۴۳/ ۱۰ ژوئن ۱۹۶۴ م، نخستین کنگرهٔ جهانی با شرکت مسوؤلان شهر نیویورک برگزار شده است. در قطعنامهٔ پایانی این کنگره، پیشنهاد تأسیس شورای جهانی صنایع دستی به عنوان مهم‌ترین نهاد صنایع دستی وابسته به سازمان علمی و فرهنگی یونسکو به تصویب رسیده است. از این زمان و همه ساله در همین روز از سال، این رخداد فرخنده در راستای تقویت اعتقادی و عملی صنایع دستی در هر کشور پاس داشته می‌شود.

جایگاه صنایع دستی در جهان از جنبه‌های مختلف در بیشتر از نیم قرن گذشته، صنایع دستی به عنوان یکی از زمینه‌های فعالیت‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی در جوامع مختلف، عامل بسیار مؤثری در توسعهٔ همه جانبهٔ سرزمین‌های رو به رشد شناخته شده است. در این مجال، علاوه بر کوشش‌هایی که در سطح کشورها برای احیای صنایع دستی به عمل آمده، نگاه قابل توجه سازمان‌های تخصصی بین‌المللی نظیر یونسکو، سازمان بین‌المللی کار (I.L.O)، طرح توسعهٔ ملل متحد (U.N.D.P) و مرکز مطالعات تاریخی، هنری و فرهنگی وابسته به سازمان کنفرانس اسلامی (I.R.C.I.C.A) به انجام پژوهش‌ها، برگزاری سمینارها و تهیه و اجرای طرح‌های مختلف، نشان دهندهٔ اهمیت این موضوع می‌باشد. توجه به صنایع دستی در کشورهای بلوک شرق، در آغاز تحت تأثیر عوامل اجتماعی و با هداف بالا بردن سطح اشتغال در جامعه و ایجاد درآمد برای گروه‌هایی از مردم بوده، ولی به سرعت و در کمترین زمان آثار مستقیم آن در جهت احیای سنت ها و فرهنگ بومی و کمک به شکل گرفتن هویت ملی مطرح گردیده است. همزمانی این نهضت با دستیابی

کشورهای دربند استعمار به استقلال سیاسی پس از جنگ جهانی دوم، گویای این حقیقت است. حرکت ماندگار و اساسی مهاتما گاندی در احیای نساجی سنتی هند موجب گردیده تا امروزه رشته های مختلف پارچه بافی سنتی در این کشور منفی نگاهداشت ارزش‌ها و سنت‌های گذشته، به عنوان دومین منبع درآمد جمعیت بزرگ روستایی هند (پس از کشاورزی) به حساب آید. نمونهٔ این نوع نگرش بنیادی را در کشورهای دیگر آسیا نیز شاهدیم از جمله اندونزی، پاکستان و سریلانکا و کشور عزیزمان به ویژه نهضت قابل توجه توسعهٔ فرش روستایی در زمان فعالیت جهاد سازندگی طی دو دهه ی ۷۰ و ۱۳۶۰. توسعهٔ ارتباطات بین‌المللی و رویارویی کشورها در کنفرانس‌ها، سمینارها، نمایشگاه‌ها و ارائهٔ تحقیقات و دستاوردهای عملی در این راستا سبب گردیده است تا کشورهای توسعه یافته نیز که پس از انقلاب صنعتی اروپا پیوند خود را با این بخش از حیات فرهنگی قطع کرده بوده اند، مجدداً صنایع دستی را به عنوان بستری مناسب برای بروز خلاقیت و نوآوری به ویژه در زمینهٔ طراحی و به صورت هنر کاربردی در برنامه‌ریزی‌های خود مطرح کنند. بدین ترتیب، امروز صنایع دستی می‌تواند به عنوان میراث مشترک بشری در سطح بین المللی عاملی مؤثر برای نزدیکی و همکاری تلقی شود و تجربه هایی که هر یک از کشورها در زمینه‌ای خاص بدان دست یافته‌اند، پشتوانهٔ این همکاری و درک متقابل در حوزه‌های فرهنگ و هنر در درجه‌ی اول و اقتصاد و اشتغال‌زایی در درجه‌ی دوم می‌باشد.

انواع صنایع

الف) صنایع سنگین

صنایع سنگین زمینه ساز توسعه اقتصادی هر کشور است و از آن به عنوان «صنایع مادر» نیز یاد می شود؛ نیازمند سرمایه گذاری بسیار زیاد، ماشین آلات و تجهیزات عمده نیروی انسانی و برخوردار از تخصصهای فنی می باشد.

ب) صنایع سبک

صنایع سبک در مقایسه با صنایع سنگین، نیازمند تجهیزات و به همان نسبت سرمایه کمتر و نیروی انسانی با تخصصهای نسبتاً پایین است. لازمهٔ استقرار آن، بهره گیری از ماشین آلات خودکار و نیمه خودکار است.

ویژگیهای صنایع دستی ایران

با توجه به تعریف فوق و سایر تعاریفی که برای صنایع دستی ارائه شد، می توان ویژگی های زیر را برای محصولات دست ساخته قایل شد:

۱- انجام قسمتی از مراحل اساسی تولید، توسط دست و ابزار و وسایل دستی، برای تولید هر یک از فرآورده های دستی مراحل متعددی طی می شود ولی انجام کلیهٔ این مراحل به وسیلهٔ دست و ابزار و وسایل دستی الزامی نبوده و چنانچه تنها قسمتی از مراحل اساسی تولید به این طریق انجام شود، محصول تولید شده با توجه به مواردی که در تعریف ذکر شد، صنایع دستی محسوب می گردد.

۲- حضور مؤثر و خلاق انسان در تولید و شکل بخشیدن به محصولات ساخته شده و امکان ایجاد تنوع و پیاده کردن طرح‌های مختلف در مرحلهٔ ساخت این گونه فرآورده ها.

۳- تأمین قسمت عمدهٔ مواد اولیه مصرفی از منابع داخلی.

۴- داشتن بار فرهنگی (استفاده از طرح های اصیل، بومی و سنتی).

۵- عدم همانندی و تشابه فراورده های تولیدی با یکدیگر.

۶- عدم نیاز به سرمایه گذاری زیاد در مقایسه با سایر رشته های صنعت.
۷- دارا بودن ارزش افزودهٔ زیاد در مقایسه با صنایع دیگر.
۸- قابلیت ایجاد و توسعه در مناطق مختلف (شهر، روستا و حتی در جوامع عشایری).
۹- قابلیت انتقال تجربیات، رموز و فنون تولیدی، سینه به سینه و یا مطابق روش استاد و شاگردی
۱۰- صنایع دستی ایران محملی برای میراث فرهنگی و هنری این مرز و بوم است که ریشه در اعتقادات مذهبی و باورهای قومی و نیز قوهٔ ابتکار و خلاقیت استادکاران ایرانی دارد.
۱۱- امکان تأمین قسمت عمده مواد اولیه مصرفی از منابع داخلی
۱۲- همانند و شبیه نبودن این فرآورده های تولید به یکدیگر
۱۳- انجام قسمتی از مراحل اساسی تولید به وسیلهٔ دست و ابزار و وسایل دستی
۱۴- خود مصرفی بودن بخش عمده تولید و برآورده ساختن نیازهای داخلی

ویژگیهای صنایع دستی از نظر اقتصادی

۱- سهولت ایجاد مراکز تولید
۲- بی نیازی به سرمایه های کلان
۳- اشتغال زا بودن این «هنر - صنعت»
۴- وجود ارزش افزوده بالا
۵- جنبه های کاربردی و تزئینی
۶- داشتن زمینه ای مناسب برای جلب جهانگرد و صادرات

طبقه بندی صنایع دستی ایران

صنایع دستی کشورمان را که بر اساس نظر کارشناسان، یکی از سه قطب برتر صنایع دستی جهان است ـ همراه چین و هند ـ از جهات گوناگون می‌توان طبقه‌بندی کرد، ولی از آنجا که روش تولید فرآورده‌های دستی یکی از مهم‌ترین وجوه تمایز این « هنر ـ صنعت » است، طبقه بندی زیر که بر مبنای روش ساخت این گونه محصولات به عمل آمده است، می‌تواند مورد عنایت و توجه بیشتری قرار گیرد.

۱- بافته‌های داری: محصولاتی است که به کمک دارهای افقی یا عمودی مستقر در زمین، در زمان بافت، تولید می‌شود. گلیم ساده، گلیم سوماک (گلیم یک رو)، زیلو، پلاس، گبه و قالی، مشهورترین بافته های داری و ضمناً مهمترین زیراندازهای سنتی ایران به شمار می‌روند.

۲- دستبافی (نساجی سنتی): فرآورده هایی که با کمک دستگاههای بافندگی دو وَردی، چهار وَردی، شش وَردی، هشت وَردی و ژاکارد دستی تولید می‌شود. زری، مخمل، ترمه و « دارایی » شاخص‌ترین دستبافتهای کشورمان محسوبند و جاجیم و پارچه‌های دستباف پنبه‌ای، پشمی و ابریشمی که درمناطق شهری، روستایی و عشایری تولید می‌شود، از دیگر دستبافتهاست.

۳- بافتنی: انواع محصولاتی که با کمک میل و قُلاب و مانند آن، با بهره‌گیری از الیاف طبیعی تولید می‌شود؛ نظیر جوراب، کلاه، دستکش، شال گردن و غیره که امروزه به طور کلی در مناطق روستایی و گاه عشایری به دست زنان تولید می‌شود.

۴- رودوزیهای سنتی: همهٔ محصولاتی که از طریق دوختن نقوش سنتی روی پارچه‌های بی‌نقش، یا کشیدن قسمتی از